

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית"כ היחים ומשודר דרך הלוחין והרדיו ובקוויים רבים מיסודו של מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

הרב המקדים: הר"ה"ג בן ציון קוק שליט"א
רב מרכז פתח תקוה

גליון מס' 557

כותב ועורך השיעור:

הרב דביר פריץ שליט"א

ר"ת	יציאה	כניסה	
20:58	20:05	19:15	ירושלים
20:55	20:03	19:13	תל אביב
20:58	20:06	19:16	חיפה
20:55	20:04	19:14	אר שבע

דאה | כ"ה אב תשפ"ו

הנאה ממעשה שבת - ח

שימוש בחשמל בשבת. ללמוד בליל שבת פוסקים וספרי מרן זצ"ל. בישל בבין השמשות. ספק דאורייתא לחומרא מדאו' או מדר'. זמן רבינו תם. ספק פי ששים. בישול אחר בישול בלח. חימום רוב יבש. הכנת קפה בשבת. עירוי על חמין שמצטמוק. הגיס את התבשיל

גנרמטור בשבת

א. ¹בשיעורים הקודמים הזכרנו מה שבגמרא (כתובות לד.) דרשו מהפסוק (שמות לא, יד) "ושמרתם את השבת כי קודש היא לכם" - היא קודש ואין מעשיה קודש, כלומר שהנאה ממעשה שנעשה בשבת באיסור אסורה מדרבנן. ויש לדון לגבי חברת החשמל, שהם עובדים בשבת כהרגלם בחול, ואנחנו נהנים מהחשמל או המזגן בשבת, ואיך מותר ליהנות מהחשמל? אכן בבני ברק - ששם היה מרא דאתרא החזון איש - ועוד ערים, יש מקומות שנמנעים מלהשתמש בחשמל בשבת, ויש להם גנרטור ולמפה. היה דיין אחד חסידא קדישא, רבי עמרם אזולאי, שהיה מחותן של מרן זצ"ל, וכשנתמנה לדיין בת"א, לא היו שם שכונות של דתיים כמו היום - שכונת שפירא, כרם התימנים, תל כביר - והיה גר בבני ברק בשיכון חזון איש, ושם לכולם היה גנרטור, וזה עולה כסף. ובא ושאל את מרן שאמנם הוא דיין עם משכורת מכובדת, אבל צריך לחתן את הילדים, האם צריך להשקיע ולעשות גנרטור? ואמר לו מרן: אתה לא חייב, אבל כיון שאתה גר שם, תעשה כמנהג המקום ותשלם כל חודש כדי להצטרף לגנרטור, כי זו חומרא חשובה. גם בירושלים יש שכונות שאפשר להתחבר לגנרטור, ומי שיכול, זו חומרא חשובה ולא חומרא בעלמא, ומי שקשה לו ייקח

הביקור בחברת החשמל

ב. אני ביקרתי בחברת החשמל - יש כמה מקומות בארץ, בחדרה ובאשדוד לפני שהייתי בתפקיד, ושוב כשהייתי בתפקיד, והתברר לי שברוב המקומות בארץ מערכת החשמל מתנהלת לפי עומס החשמל באופן אוטומטי, ללא מגע יד אדם, ורק אם יש תקלה כמו מתח גבוה נוגעים, כדי שלא יהיה שריפה וכדומה, אך באופן כללי לא נוגעים. אבל יש מקומות בארץ שאנשים עובדים, לוחצים על כפתורים, והם לא מוכנים להכניס שאינם יהודים, כי מפחדים שאולי מישהו יסתנן מהחמס וכדומה ויעשה נזקים, ובלי היהודים שעובדים בשבת לא יהיה חשמל בשבת, ואנחנו נהנים ממעשי ידיהם.

למה היה חשמל בכיפור

ג. כשביקרתי בחברת החשמל, מנהל החברה ליווה אותי לכל המקומות, והסביר לי את כל הפרטים הנצרכים, ואני שומע. הלכתי לשם אחרי סוכות, והוא אמר: איך היה בכיפור, היה לכם מזגן טוב? ב"ה אצלנו בשכונה לא קמצינים והיה מזגן טוב... אמר: זה בזכותנו, תדע שבבילי כיפור פתאום

שבאים בגבורה ובזים לכל הגזרות, ממשיכים ללמוד תורה, ומרן שליט"א מחזק אותם ומחזק אותנו. אנחנו מתקרבים לקראת הגאולה, איזה מתנות נוכל להביא לבורא עולם? כי היום קשה למסור נפש, לא חסר אוכל, ויושבים בשיעור עם מזגן... לכן הקב"ה החליט לקראת הגאולה לתת לנו מסירות נפש, שהם אומרים, נוריד לכם קצבאות, נוריד זה ונוריד זה, ואנחנו עומדים בגאון. איזה שחר נקבל, עולם ומלואו! שנזכה ליה במהרה בימינו. אמן ואמן.

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לרב האנן רבי בן ציון קוק שליט"א, הקב"ה יעזור שימשיך עוד לזכות את הרבים, הוא הולך ממקום למקום ודורש ומוסר שיעורים בהלכה, שימשיך לעשות עוד כהנה וכהנה, יזכה להגדיל תורה ולהאדירה, וירוה נחת מכל יוצאי חלציו.

² האשכנזים מחזירים במעשר כספים יותר, כי הרמ"א (ס' רמט ס"א) הביא דין זה, אבל מרן לא הביא כן בשלחן ערוך, וכתב הגאון רבי שלמה לניאדו - לפני כ-300 שנה - בשו"ת בית דינו של שלמה (י"ד ס"א) שמשמע שאין זה דין גמור, אלא בגדר מנהג חשוב. לכן האשכנזים מקפידים ועושים חשבון מדויק, נותנים עשירית מההכנסות, ורואים ברכה, ומחתנים את הילדים בכבוד. אבל לנו הספרדים זה מנהג חשוב, ויפרע את כל החובות שלו לפני שנותן צדקה ומעשר כספים.

1 מדברי הרב בן ציון קוק שליט"א: ברשות מרן שליט"א, ימים על ימי מלך וטוסיף, אורך ימים ושנות חיים, וכל ברכות התורה "ואהבך וברכת והרבה... והסיר ה' ממך כל חולי... ברוך תהיה מכל העמים..." יתקיימו במרן ובכולנו. אנחנו עדים לכך שמרן שליט"א עומד כמצביא בגדוד, כי היום מנסים ללחום בלומדי התורה, מנסים להשפיל אותם, לעצור אותם, ומרן ללא חת וללא מורא, מדבר בגאון. וזה לא מהיום, גם כשמרן היה רב ראשי, אמרו שצריך לבטל את המינוי בגלל שאומר שבני תורה לא ילכו לצבא, ובנות לא ילכו לצבא, אבל מרן לא פחד, והמשיך את דרכו של מרן האבא וצוק"ל.

כולנו בצער על המצב, למה הקב"ה הביא עלינו את גזירת הגיוס הנוראה הזאת, מעולם לא שמענו שאחים שלנו מתנהגים בהתנהגות נוראה כזו, מנסים להשפיל ומנסים לרדוף, מה קורה? אבל כולנו מאמינים באמונה שלמה שהבורא הוא המנהיג, עשה עושה ויעשה לכל המעשים, והגם שמגלגלים חובה על ידי חייב, הכל מאיתו יתברך. והנראה שלעתיד לבוא הקב"ה יבוא עם הרבה שحر, "הנה שכרו איתו ופועלתו לפניו" (ישעיהו י, יב, יא), כמו שרק הוא יודע לשלם. והיו כאלה שאמרו, אנחנו לא צריכים את התורה, לא צריכים את הישיבות. אבל היו כאלה שהראו לקב"ה פנים, ומסרו נפש על לימוד התורה, והקב"ה יזכור אותם וירבה בשכרם. יש להשתאות היום על בחורים צעירים,

היתה נפילה בחשמל. כי אפילו שאנחנו נמצאים במדינה חילונית, יש הרבה מסורות, ואנשים הלכו לישון מוקדם, לא הלכו לבית קפה עד שעות מאוחרות, ולא היו צריכים חשמל. ומיד רצנו וכיבנו וסידרנו. ופתאום בבוקר בשעה שש או שבע, אנשים קמים לתפלה, וכל בתי הכנסיות בארץ סידרו שעון שבת, שידלקו התאורה והמוזגנים, וצריך להגביר את החשמל. והראה לי את הכפתורים שלחצו עליהם ואמר, כיבנו והדלקנו, ובזכות מה שעשינו בכיפור, אתם נהניתם והיה לכם חשמל ומוזג. רצה לעקוץ אותי ולומר, מה הייתם עושים בלעדינו, צריכים חילוניים במדינה...

צורך חולים

ד. לא התרתי את האסור, אבל הסברתי לו: תשמע, אתם עושים לא רק בשבילנו, אלא גם לבתי חולים - לחלקם יש גנרטור, אבל הקטנים חייבים חשמל - ולמושב זקנים, שיש שם חולים שצריכים חשמל למכשיר חמצן או דיאליזה, וכיום גם בבתי פרטיים יש חולים או זקנים עם מכשירים, וכן ילדים קטנים ותינוקות שצריכים אינהלציה, ובשביל חולה שיש בו סכנה מותר לעשות מלאכה, משום פיקוח נפש, "וחי בהם" ולא שימות בהם (יומא פה:), התורה שלנו היא תורת חיים! אתם עושים בשביל החולים ואנחנו נהנים. ועוד דבר, תאר לך אם לא הייתם עובדים בחשמל בשבת, בכל המדינה היה חושך, לא היה חשמל, ועלולים לעשות כמו שעשו בשמחת תורה לפני שנתיים, שנכנסו מחבלים, ויכולים גם להכניס מטוסים, וזה סכנת נפשות ח"ו, והחשמל נועד גם למנוע פיקוח נפש. אבל בשביל זה לא צריך שישארו מחללי שבת, הלוואי שכל עם ישראל יחזרו בתשובה, ולכל דבר יש פתרון על פי התורה, אפשר להקים כאן מדינת הלכה, ושלא יפחדו החילוניים, כי הם יחזרו בתשובה ואין מה לפחד... ויעשו הכל כפי ההלכה.

חילול ה'

ה. נמצא שחלק אזורי יש להם חשמל על אוטומט כל השבת, ובחלק מקומות יהודים מדליקים ומכבים, אבל עד 23:00 או 24:00 בלילה לא צריכים לגעת, והחשמל ממשיך לעבוד מיום ששי בבוקר, ועד אז בליל שבת יכול ללמוד בשקט ולהנות מאור החשמל. אבל החמין שמתבשל או

³ מאז שאני זוכר, לפני למעלה מששים שנה, מרן זצ"ל היה בליל שבת יושב ולומד תשובות פוסקים, היה בקי בתשובות הגאונים, תשובות הרמב"ם, הרי"ף, הרא"ש, הרשב"א, מדהים! וכשהיה כותב את היביע אומר, היה נזכר, כן, ראיתי תשובת הרשב"א בענין הזה, ואחר כך גם תשובות האחרונים. בסוף ימיו היה לומד בכל ליל שבת נודע ביהודה, שזה ספר קשה ומלא למדנות.

גם אני הייתי מיעץ לתלמידים שלנו משיבת חזון עובדיה, שבלייל שבת ילמדו תשובות של פוסקים, אבל זה קשה, ויכולים ללמוד יחווה דעת, ואם הם יותר מבוגרים בקיבוץ ב' או ג', ילמדו יביע אומר, תענוג! חכם משה צדקה שליט"א, בכל יום שיש היה מגיע לישיבה שלו, והיה נותן שיעור לכל הכיתה על יביע אומר, תשובה אחרי תשובה, במשך שלש שעות. וכך יעשו, כי בליל שבת אין משגיח וכל אחד לומד מה שלבו חפץ.

היום היה אצלי אמריקאי שזכה להיות בן תורה, ושאלתי אותו, מה אתה עושה כל השבוע? לומד גמרא בלמדנות, כמו שצריך. ומה אתה עושה בליל שבת? עושה חזרה. אמרתי לו, תעשה חזרה בליל ששי, במקום לאכול חמין... אבל בליל שבת תלמד תשובות פוסקים, ואני אומר לטובתך, מה האינטרס שלי בזה... מאחר או מחרתיים תהיה אברך או רב, ותהיה בקי בתשובות האלו, תדע מה אומר הנודע ביהודה, החתם סופר, הפרי האדמה. ביביע אומר וביחווה דעת מרן מזכיר מהכל, כי היה בקי בכל ספרי הפוסקים, חסידים, ליטאים, ספרדים - תימנים, מרוקאים, חלאבים, וכל העדות. אין תשובה שמרן כתב, שיש משנה ברורה על אותו נושא, ולא הזכירו. יעצתי לו שיתחיל ללמוד בליל שבת יחווה דעת, תשובה אחרי תשובה, יש ששה כרכים, ובשנים האחרונות הדפיסו חלק ז' עם תשובות יותר קצרות, תענוג! אדם שילמד את כל התשובות האלו יהיה תלמיד חכם.

מתחמם על הפלאטה עד הבוקר, זה בגלל חברת החשמל, ואין אנחנו נהנים? כי כאמור הם עושים לצורך החולים. יש מפלפלים שלכאורה זה ריבוי בשיעורים, אבל בחברת החשמל לא יכולים לחלק, וכח החשמל מגיע לכל העיר או השכונה יחד, לכן אפשר לסמוך ולהנות מהחשמל. ומי שיכול יחמיר ויצטרף לגנרטור, בפרט שהיה אומר החזון איש (או"ח סי' לח סק"ד), שזה חילול ה' שאומרים, תראו את הדתיים האלו, אם לא היינו מדליקים להם את החשמל לא היה להם חשמל בשבת, וכמו שאמר אותו מנהל [א.ה. ובהליכות עולם ח"ד (עמ' לא) כתב על דברי החזון"א אלה: ושפתים ישק משיב דברים נכוחים]. לכן מי שיכול יחמיר על עצמו להצטרף לגנרטור השכונתי, ויתלה מודעה: כאן לא משתמשים בחשמל בשבת. אבל מן הדין מותר להנות מהחשמל בשבת, ובפרט בדברי תורה - בשבת לא קוראים עיתון, אלא לומדים תורה³ - שמצוות לאו ליהנות נתנו, והוא הדין שמוותר ליהנות בשאר דברים, כגון מהמקרר⁴.

בישול בין השמשות

ו. מי שאשתו שואלת אותו בשקיעה, הנחת את החמין על הפלאטה? לא, שכחתי... אם החמין לא מבושל, אסור להניח אותו על הפלאטה, כי אחר השקיעה הוא זמן בין השמשות, ספק יום ספק לילה, וספק דאורייתא לחומרא. אבל הוא נבהל, וחשב, וכי לא נאכל חמין השבת? הרא"ש (פ"ג דשבת סימן א) כותב שישראל אדוקים במצות עונג שבת. לקח את החמין והניח על הפלאטה בין השמשות. האם בשבת בבוקר יכולים לאכול מהחמין? מתחילה היה נראה שאסור, כי נפסקה ההלכה שספק דאורייתא לחומרא. ואף שנחלקו הראשונים אם ספק דאורייתא לחומרא מדאורייתא או מדרבנן⁵, בין למר ובין למר, כיון שעבר איסור מדין ספק דאורייתא, ובישל בבין השמשות, לא יאכלו מהתבשיל.

תורת ספק

ז. אולם הביאור הלכה (סי' רסא ס"א ד"ה ואין) כותב, שמי שעבר ובישל בבין השמשות, סוף סוף האיסור הוא מכח הספק, ולגבי מעשה שבת מותר לאכול את האוכל הזה. גם מרן זצ"ל (חזו"ע שבת ד עמ' תכה) כתב, שאפילו שספק דאורייתא לחומרא וצריכים להחמיר ולא לעשות מלאכה ולבשל

⁴ הגאון רבי בנימין זילבר - היו מכנים אותו "בנימין הצדיק" - כותב בשו"ת אז נדברו ח"ח (סי' כג), שיש אומרים, שהמקרר רק שומר על טריות המוצרים, אבל הוא לא כמו פלאטה, שגורמת לתבשיל להמשיך להתבשל או שיהיה מצטמק ויפה לו, אלא המקרר שומר על המצב הקיים, וזה יותר קל. אבל זה לא מדויק, ובפרט בקיץ שרוצה גלידה או קרטיב או מים קרים, ובלי המקרר לא היה לו, וזה נחשב הנאה, אבל מן הדין מותר ליהנות מהחשמל בשבת.

⁵ קרוב לחמישים ראשונים סוברים שספק דאורייתא לחומרא מדאורייתא לחומרא, ולומדים מאשם תלוי, שאם אכל חתיכה ולא יודע אם היא שומן או חלב, מביא אשם תלוי, ורואים שהתורה חייבה להביא קרבן על הספק, משמע שמדאורייתא צריך להחמיר בספק. לעומת זאת בגמרא קידושין (עג.) דרשו על הפסוק (דברים כג, ג) "לא יבוא ממזר בקהל ה'", ממזר ודאי הוא דלא יבוא, הא ממזר ספק יבוא. ויש שלמדו מכאן במה מצונו לכל התורה שספק דאורייתא לחומרא מדרבנן, כי התורה דיברה על ודאי, וחכמים החמירו גם בספק, וכמו שאמרו שם, שגם לגבי ספק ממזר, מעלה עשו ביוחסין לאסרו. לדעת הרי"ף (שבת קל"ז ע"ב, וקידושין ה ע"ב, ופסחים ל"ט ע"ב), הרמב"ם (פ"ט מהלכות טומאות מת הלכה יב), הרא"ש (קידושין ה:), ועוד, ספק דאורייתא לחומרא מדרבנן. אך לרוב הראשונים, ובראשם רש"י (יומא סד ע"א ד"ה יקריבו, וקידושין עג ע"א ד"ה ואיבעית, ועוד) ותוס' (כתובות נא סע"ב ד"ה אונס) והרשב"א (קידושין עג.) והר"ן (בתשובה סימן נא, ובפ"ק קידושין ד"ו ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה גרסין), ספק דאורייתא לחומרא מדאורייתא.

טעם בעיקר

יא. יש דבר דומה, לפני יותר מחמישים שנה, מרן זצ"ל היה בא אצלנו לכולל חזון עובדיה, ובכל יום חמישי היה לומד איתנו יחד בית יוסף, היינו כמה עשרות אברכים, וכל פעם מישהו קורא את הבית יוסף, ומרן מסביר ומוסיף דברים, ואז למדנו הלכות תערובות ביורה דעה סי' צ"ה, וראינו מחלוקת הראשונים אם טעם כעיקר דאורייתא או דרבנן. כלומר, המבשל נבלה, חזיר, דג טמא, ויוצא טעם לשאר התבשיל, האם התורה אסרה את הטעם כמו את האיסור עצמו, או שאסור רק מדרבנן. לדעת רש"י והרמב"ן (חולין צח:) טעם כעיקר אסור מדרבנן, אבל מרן השלחן ערוך (יו"ד סי' צח סעיף ב) פסק כדעת הראב"ד והרשב"א (בתורת הבית ד"א), שטעם כעיקר דאורייתא, דהיינו שהתורה אסרה גם את הנבלה וגם את הטעם היוצא ממנה. ולכן חכמים הצריכו פי ששים, כי שיעורו שהטעם מתבטל כשיש פי ששים כנגדו, ולפעמים הטעם מתבטל אפילו בפחות, אבל קבעו להתיר בפי ששים.

ספק פי ששים

יב. מה הדין אם נפל איסור לתוך קדרה של היתר, ורוצה לשער פי ששים, אבל הוא לא מבין בזה⁸, והוא לקח את הקדרה לחכם, ואומר לו: כבוד הרב, תמדוד לי אם יש פי ששים או לא. והרב שואל אותו, כך היה בתבשיל בדיוק, או שנשפך קצת? והוא לא מבין, מה איכפת לו... ואומר, נשפך בדרך הוא נתקע בעמוד חשמל ונשפך קצת... זהו ספק פי ששים, ולפי הסוברים שטעם כעיקר דרבנן יש להתיר. אבל להלכה טעם כעיקר דאורייתא, ולכן יש לאסור, וכן נפסק בשלחן ערוך (יו"ד סי' צח ס"ב), שאם נשפך מהסיר אסור, עד שיהיה בטוח שיש פי ששים. ולמה לא נאמר ספק ספיקא, ספק שמא היה פי ששים, ושמא טעם כעיקר דרבנן וספק דרבנן לקולא. הרב חיד"א (ברכ"י סי' קפו סק"ד) עשה ספק ספיקא כיוצא בזה, לגבי אשה שהסתפקה אם היא בירכה ברכת המזון או לא, שיש ספק אם היא חייבת מדאורייתא, ושמא לא בירכה (ע"ע יחזקאל דעת ח"ו סי' י). ולמה כאן לא נאמר ספק ספיקא? כך מרן הקשה בשיעור בחזון עובדיה, לפני למעלה מחמישים שנה. ומרן זצ"ל תירץ, כיון שאנחנו נוהגים לפסוק שטעם כעיקר דאורייתא, במקום מנהג לא עבדינן ספק ספיקא. וביביע אומר ח"ח (חיד"ו סי' ו אות ה) כתב, שוב ראיתי להפרי מגדים (בשער התערובות החלק השני, בד"ה ואני העני) שכתב, שכיון שנוהגים לפסוק שטעם כעיקר דאורייתא, לא חשיב ספק להקל. וגם אצלנו, אם הניח את הסיר על הפלאטה אחר צאת הכוכבים, כיון שהמנהג כהגאונים, אין לצרף את שיטת רבינו תם לספק ספיקא, ואסור לאכול את התבשיל, אבל בבין השמשות ראוי לצרף לספק שמא יום הוא, וספק דרבנן לקולא.

בישול אחר בישול בלח

יג. כאמור מעשה שבת אסור מדרבנן, ויש בזה עוד נפקא מינה, לגבי בישול אחר בישול. ידועים דברי המשנה (שבת קמא:): כל שבא בחמין מערב שבת שורין אותו בחמין בשבת. זאת אומרת, דבר התבשל בערב שבת, מותר בשבת לחזור ולחממו. והגמרא שם מביאה דוגמא, כגון תרנגולתא דרבי אבא. כלומר שרבי אבא היה מחמם בשבת תרנגולת מבושלת, על ידי שהיה לוקח כלי ראשון - לא על האש, שלא יהיה מחזי כמבשל - עם מים רותחים, ומכניס לשם את העוף, שיקע צרינו בתוכו... ואוכל. והגמרא מסבירה שכיון שהעוף כבר התבשל ביום ששי, ורק הצטנן, אין בישול אחר

בבין השמשות, אפילו הכי תורת ספק עליו, ולכן מותר לאכול את האוכל הזה. וכך ההלכה, שאם עבר ובישל בבין השמשות, מותר לאכול מהתבשיל (ולקו"י שבת ג עמ' כד, סי' שיה"א). ומה שאין כן אחר צאת הכוכבים - כרבע שעה או עשרים דקות אחר השקיעה.

להחמיר כרבינו תם

ח. הן אמת שצריך מה שאפשר להחמיר כזמן רבינו תם (בתוס' שבת לה. ד"ה תרי, ובפסחים צד. ד"ה רבי יהודה) במוצאי שבת וכיפור, אך מי שילמד את הגמרא שבת (לה:), יראה, שמיד אחר שיעור הילוך שלשת רבעי מיל מגיע צאת הכוכבים, ושיעור מיל הוא ח"י דקות (ע"ש"ע סי' תנט ס"ב ויו"ד סי' סט ס"ו), ואם כן שלשת רבעי מיל זה י"ג וחצי דקות זמניות, ומיד מגיע צאת הכוכבים. אתמול נסענו לת"א, וראינו אור בשמים, חיפשנו כוכבים בשמים ולא מצאנו, פתחנו את הגג של הרכב ולא ראינו, אולי בארץ יש כוכבים... ואולי אם היינו בעמוקה, שם היינו רואים כוכבים.⁶ וזה היה כחצי שעה אחר השקיעה. לכן צריך מה שאפשר להחמיר ולחוש לרבינו תם.

שיטת ר"ת בארץ ישראל

ט. הרב מאזוז (דמות הכסא עמ' קנב) כתב שרבינו תם לא דיבר על ארץ ישראל, אלא רק על צרפת שהיא מקומו - וגם סבו רש"י היה בצרפת - ששם יש זמן רב בין השקיעה לצאת הכוכבים, אבל לא בארץ. והוא לא הראשון שכתב כך, כמה אחרונים חילקו בין ארץ ישראל למקומות בחו"ל. אבל קודם כל, מרן הבית יוסף היה בצפת - בארץ ישראל, ופסק כרבינו תם (ע"ע הל"ע ח"ה עמ' סח). ויותר מזה, היום רואים בחוש, תלכו ליד הים תוך 58 דקות זמניות אחר השקיעה, בפרט בקיץ, ועדיין יש אור, לא צריך פנס, ורק אחר כך נהיה חושך.

דברי האבן עזרא

י. האבן עזרא היה בספרד ובעוד מקומות בעולם, וגם ידוע שנסע למצרים לפגוש את הרמב"ם, ושם האקלים זמני השקיעה וצאת הכוכבים כמו בארץ, וכתב על הפסוק "ויהי ערב ויהי בוקר יום רביעי" (בראשית א, יט), שלאחר שקיעת החמה כשעה ושליש יהיה לילה, כיון שיש עדיין אור בעבים, ורק כשיש חושך בעננים למעלה זה נקרא ערב. אתמול בניסיעה הסתכלנו, וראינו שקרוב אלינו יש חושך, אבל למעלה, ובפרט בצד של הים, רואים אור, כחצי שעה או ארבעים דקות אחרי השקיעה, וזה מתאים לדברי האבן עזרא. גם הכוכבים שרואים צריך שיהיו סמוכים זה לזה, וכן שיהיו לא גדולים ולא קטנים אלא בינוניים, אבל אנחנו לא בקיאים בזה, ולכן לא קובעים לפי מה שמסתכלים. אחד מגדולי הפוסקים כתב, בדקתי וראיתי מתי הכוכבים מפוזרים ומתי מתקרבים, ועשה חשבונות. אבל במחילה מכבודו, אנחנו לא בקיאים בדברים האלו, ועושים כמו שכתוב בגמרא, ששיעור שלשת רבעי מיל אחר השקיעה זה צאת הכוכבים, ולכל היותר הוא 19 דקות אחרי השקיעה.⁷ בכל אופן, אם עשרים דקות אחר השקיעה לקח את הסיר של החמין שהוא לא מבושל והניח על הפלאטה, אסור לאכול ממנו, ואין לצרף לספק את שיטת רבינו תם, שלשיטתו תוך 58 דקות לשקיעה עדיין יום גמור, כי המנהג פשוט בארץ ישראל מזמן הגאונים - לפני כאלף שנים - שלא כמוותו (מנחת כהן במאמר א פ"ו), ורק חוששים לו להחמיר במוצאי שבת וכיפור, אבל לא מצרפים שיטתו להקל נגד המנהג.

⁶ אמנם היה אור אחד גדול שנראה כמו כוכב, אבל אמרתי לנוכחים שזה לא כוכב אלא לוויין. מאיפה כבודו יודע? לפני יותר משלשים שנה נסענו עם חכם בן ציון אבא שאול לצפת, ואמר לנו שמה שמאיר זה לוויין ולא כוכב, כי זה נמוך יותר ולכן מאיר חזק. אבל אתמול לא ראינו כוכבים.

⁷ נפקא מינה לתינוק שנולד בבין השמשות, שאם נולד אחר 19 דקות מלין אותו בשבת, ואם נולד במוצ"ש אחרי 19 דקות מלין אותו ביום ראשון.

⁸ צריך לשער בנפח, על ידי שימלא את הקדרה במים עד גדותיה, וישים בתוכה חתיכה כמו האיסור, והמים שישפכו זה הנפח של האיסור, וצריך שיהיה פי ששים כנגדו.

עירוי על החמין

טז. בשיעורים הקודמים הבאנו עוד דוגמא, אדם שיש לו חמין על הפלאטה, קם בשעה שש וחצי לתפלה, והנה הוא רואה שהחמין עומד להישרף, ובאותה שבת הגיע אצלו החתן החדש, ומה יתן לו לאכול... ורוצה לקחת מים מהמיחם ולערום לתוך התבשיל שמצטמק. הדין הוא שאסור, כי איכא למאן דאמר בירושלמי (שבת פ"ג ה"ה) שעירוי ככלי שני, ונמצא שבאור המים יורדים דרגה, ואף שלהלכה עירוי מבשל כדי קליפה (ש"ע סי' שיח ס"י), אבל כתב רבינו יונה (באגרת התשובה יום ה' כלל א סימן ג) שצריכים לחוש למאן דאמר שעירוי לא מבשל, וכשחוזר לחמין נהיה כלי ראשון ומבשל. לכן מרן השלחן ערוך (סימן רנ"ג ס"ד) כתב: יש למחות ביד הנוהגים להטמין מבעוד יום קומקום של מים חמים, ונותנים אותם לתוך הקדירה בשבת כשהתבשיל מצטמק. ע"כ. באשכנזים אין למחות, כי עושים כפי הדין וכפסק הרמ"א, אבל ספרדי שהגיע מתונים, תימן, מרוקו, ושו"פ מים חמים על החמין, ואומר כך נהגו במרוקו... יש למחות בו: תשמע אדוני, זה אסור, אתה עושה נגד מרן! אבל אם הוא לא שומע ואומר, היו שם חכמים גדולי תורה, אתה פוגע בהם! - לא מערבים רגש בהלכה, וברגע שבא לארץ צריך לעשות כדעת מרן שאסור. והנה החתן הזה בא, וחמיו לעתיד מספר לו ששפך מים לתוך החמין. והחתן לומד הלכות⁹, או שמגיע לידיים ושמע שזה אסור, ואומר לחמיו: סליחה, לנו הספרדים זה אסור. וחמיו עונה: מה אתה נותן לי מוסר, מעכשיו אתה אומר לי מה לעשות... כדי שלא יהיה ביניהם מחלוקת, ידע החתן שמעשה שבת אסור מדרבנן, וכיון שיש ראשונים הסוברים שאין בישול אחר בישול בלח, בדיעבד יכול לאכול את החמין הזה, "יאכלו עניים וישבעו".

הגפת החמין

יז. דוגמא נוספת, קדרה של חמין או תבשיל אחר שנמצאת על הפלאטה, וכבר התבשלה טוב, אבל למעלה לא כל כך התבשל, והוא לקח כף ועירבב 'עליונים למטה ותחתונים למעלה' (ע"פ פסחים נ. ב"ב י' וכן זבחים פ: ובכורות יז:), עשה איסור. אבל הוא מספר לפי תומו: קמתי מוקדם בבוקר וערבבתי את החמין, נכון שהחמין יצא מבושל טוב?... ובאים ואומרים לו: מה עשית, הרמב"ם (פ"ט מהלכות שבת הל' ד, יא) כותב מפורש שהמגיס חייב, משום שהגסה היא מצרכי הבישול. זאת אומרת שעשית בישול בשבת. והוא מסכן לא ידע. האם מותר לאכול או אסור? מותר, כי מדובר שהתבשיל היה מבושל לפחות כ'מאכל בן דרוסא' - הוא שודד דרכים שפורץ לבית ורוצה לברוח, ורואה בשר על האש, לוקח מזלג ורוצה לאכול את הבשר הזה ולברוח, וגם אם הבשר לא מבושל לגמרי, אלא שליש בישול, הוא דורס ואוכל (עיין לוי' חן סוף אות מג). ואף שמרן (סי' רנ"ג ס"ד, וסי' שיח ס"ד) פסק כדעת הרמב"ם (פ"ט מהל' שבת הל' ג) שאם התבשיל לא מבושל כל צרכו, אסור לבשלו, כיון שלדעת הרמב"ם (שבת לה:), ועוד אין איסור לבשל תבשיל שהוא מבושל כמאכל בן דרוסא, בדיעבד מותר לאכול, כי מעשה שבת מדרבנן, וספק דרבנן לקולא. בילקוט יוסף (כתב יד, סימן שיח סעיף א) לגבי המבשל בשבת אם מותר ליהנות או אסור, הבאנו 220 דוגמאות לדין הנאה ממעשה שבת, ובכל דוגמא הפוסקים מפלפלים, תראו איך התורה שלנו "ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים" (איוב יא, ט), איזה תענוג ללמוד את התורה שלנו!

בישול, ומותר לחממו בשבת. לדעת רש"י (שבת לד:) ותוס' (ישנים שבת לו סעי"ב) והרא"ש (פ"ג דשבת סימן י') ורבינו יונה (באגרת התשובה יום ה' כלל א סימן ג), הדוגמא שהגמרא הביאה היא בדוקא תרנגולת שהיא גוש, מה שאין כן מרק שהצטנן, שלא התירו לחזור ולחממו, ומה שאין בישול אחר בישול זהו רק ביבש, אבל מרק כל חשיבותו כשהוא חם, ולכן כשמחממו בחזרה יש בישול אחר בישול. אך לדעת הרמב"ם (פ"ט מהלכות שבת הל' ג ופכ"ב ה"ח), הרשב"א והריטב"א והרמב"ן (שבת מ:), והר"ן (שבת מ: ומ"ח), הגמרא נקטה תרנגולת לאו דוקא, ואין בישול אחר בישול בין ביבש ובין בלח, ויכול לחמם בחזרה את המרק, אפילו שהוא צונן לגמרי. ומרן בשלחן ערוך (סימן שיח סעיף ד, ז, טו) פסק להחמיר, שיש בישול אחר בישול בלח. אבל בדיעבד מותר ליהנות, כי זה דבר השנוי במחלוקת.

חימום רוב יבש

יד. לגבי חימום דגים עם קצת רוטב, כיון שנקרא "דגים" ומותר לחמם, תעברו על השלחן ערוך בסימן שי"ח, ותראו שלפעמים מרן כותב "רוטב" (סעיף ח) ולפעמים כותב "מרק" (סעיף ד, טו), ודייק בלשונו, שמרק הוא רוב לח, ואסור לחממו משום שיש בישול אחר בישול בלח, אבל תבשיל יבש עם קצת רוטב, הולכים אחר הרוב היבש ומותר לחממו בשבת. עכשיו יצא ספר על חכם שלום כהן זצ"ל, והביאו כל מיני דברים בשמו, ואחד מהם בדין אין בישול אחר בישול, שהולכים אחר הרוב היבש. כמה מרבני הדור העירו שצריך שיהיה הכל יבש, אבל מרן כתב ביחוד דעת ח"ב (סי' מה) שהולכים אחרי הרוב. וכן כתבו המנחת כהן (במושגות השבת שער ב פרק ב בד"ה התנאי השני) - לפני כ-400 שנה, הפרי מגדים (סי' רנ"ג מש"ז ס"ק יג, וא"א ס"ק מא), הזרע אמת (ח"א חא"ח סימן לט), הגאון המהרש"ם (בדעת תורה סימן סט"ו) ועוד, שהולכים אחרי הרוב.

הכנת קפה בשבת

טו. ראיתי בספר של חכם שלום עוד חידוש, שכאשר חכם בן ציון היה אברך צעיר - היתה לו ענוה כל החיים - היו יושבים קבוצה של בחורים ולומדים, וחכם בן ציון היה מכין להם קפה, היה פותח את המים החמים על אבקת הקפה שחור ומערבב, כי הקפה קלוי ואין בישול אחר קליה, וכל שכן בקפה נמוס שהוא מבושל לגמרי ואין בישול אחר בישול. היום יש אנשים שמחמירים מכלי שני או שלישי, אבל מי לנו גדול מחכם בן ציון, שהיה אחד מגדולי הדור שלנו, ועשה מעשה בעצמו להקל. אמנם האשכנזים מחמירים בבישול אחר אפיה, קליה או צליה, על פי דברי הרמ"א (סי' שיח ס"ה). אולם אנחנו הספרדים קיבלנו הוראות ומרן, ומרן השלחן ערוך (שם) כתב בזה יש ויש, והלכה כיש בתרא שאין בישול אחר אפיה או קליה, וכמו שכתב הגנת ורדים (חא"ח כלל ג סימן ג והלאה) בשם כמה אחרונים (ע"ע יחזק' דעת ח"ב ס' מ"ד). ומותר לספרדי לעשות קפה לאשכנזי כמנהגו בכלי ראשון, וכל שכן אחר שעשה, שמוותר לאשכנזי לשתות, כי זה שנוי במחלוקת, וספק דרבנן לקולא, לכן "יאכלו עניים וישבעו" (תהלים כב, כז).

תשמע, בפגישה הבאה תכין 'בחורה' חזקה, ותגיד לה, נראה אם תבין... אם האשה מרגישה מעל הבעל, היא מזלזלת בו, וחושבת שהוא בור ועם הארץ, 'אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד' (אבות ב"ה), ויש פה ענין של שלום בית. והייתי מחזק אותם שאדם צריך ללמוד הלכה.

⁹ יש חתנים שלא יודעים שום דבר בהלכה, ובפגישות הכלה מנצחת אותם בהלכה. אני זוכר בישיבה שלנו חזון עובדיה, בחורים היו חוזרים מהפגישה ומספרים לי: הרב, אני חוזר מבויש, הכלה שאלה אותי כמה שאלות בהלכה ולא ידעתי, אני עוסק עכשיו במסכת בבא בתרא פרק חזקת הבתים, גיטין, קידושין, ולא ידע הלכות, והיא למדה הלכות בסמינר ויודעת. אמרתי: